sina många andra uppgifter till dess materiella och andliga styrka och hälsa.

*

Må jordbrukaren, bonden, arbeta i det medvetandet, att han utför en oerhört stor och viktig gärning i fosterlandets tjänst! Må han ha den saken klar för sig, att det i hög grad beror just på honom, huru Sverige skall kunna utöva sin självbestämningsrätt och överhuvudtaget kunna hålla ut under hårda, prövande och ödesdigra tider!

Men må också alla andra samhällsklasser, i känslan av sitt beroende av jordbruksnäringen och i känslan av gemensamt ansvar för vårt kära fosterland, göra vad på dem ankommer för jordbrukets bästa och därmed också i sin mån medverka till ett självständigt och lyckligt Sverige!

Getapojken som blev kyrkochef.

Av

Cecilia Bååth-Holmberg.

I Sverige ha alltid begåvning och viljekraft haft svängrum att slå sig fram. Det har i vårt urgamla demokratiska land icke funnits hinder för en duktig man och en bra man att från de enklaste villkor vinna en hög äreplats, tillkämpad vare sig med mera rent världsliga eller andliga vapen.

Framför allt de senare.

Bland Sveriges biskopar och ärkebiskopar torde vida fler ha sett dagen i ringa och obemedlade hem än i adelspalats eller i rikemans hem över huvud taget.

En sådan var också Jonas Rothovius, superintendent i Kalmar 1618.

Kalmar stift, som med sin siste biskop, H. Tottie, gick i graven 1913, var då något mer än 300 år; det tillkom nämligen 1603, ehuru ej genast som biskopsstift, utan som »superintendentia», vilken 75 år senare, 1678, upphöjdes till självständigt stift under egen biskop.

Av superintendenterna var Rothovius den andre i ordningen; hans öden äro för längesedan förgätna, men hans historia kan dock uppletas här och var i gamla prästhävder och är som en vacker saga från gamla tider.

*

Det var ett litet mycket fattigt hem vid Bolmens strand i Angelstads socken långt borta i småländska obygderna. Där föddes den 1 november 1572 ett tvillingpar, två gossebarn, Jonas och Isak.

Folket i den socknen hade vördnad och respekt för läskunnighet och lärdom. Ty dess kyrkoherde, psalmisten Georg Marci, brukade enligt kunglig befallning flitigt uppmana bönderna att sända sina barn i skola.

Gustaf Vasa hade nämligen låtit utgå en allmän uppmaning till Sveriges dannemän att hålla sina barn till skolgång, försäkrande dem, att han skulle sörja för undervisningens behöriga gång.

Att de små tvillingarnas föräldrar därtill voro fromma människor, kan man förstå därav, att de vid sina gossars födelse gjorde det löftet, att en av dem skulle bli en Herrens tjänare.

Båda kunde de naturligtvis inte få bli lärda män; det var mycket nog, att en av dem skulle hållas i skola av en fattig smålandsbonde,

»som på en sextondel
sett svedjan alla år slå fel,
sått tio kappar och fått nio,
sett sedan, hur dess enda häst,
i skjuts ihjälsprängd, låg i diket — — —».

Den förstfödde av de båda tvillingarna var Jonas, och därför var det han, som skulle stiga upp mot lärdomens höjder, medan Isak skulle stanna kvar i fädernestugan och på den lilla hemmanslotten, ett sextondels mantal.

Båda två lärde emellertid enligt kungens befallning att läsa i bok, och båda visade sig väl begåvade.

Fadern härstammade egentligen från en gammal officersfamilj, och som arvegods fanns det i hemmet en i den tidens bondstugor sällsynt skatt: några böcker, bland dem en kyrkohistoria.

Och nu vidgades de båda brödernas tankeliv långt ut över både fädernehemmet och sockengränsen.

Bland annat läste de om två stora religionens hjältar, Huss och Luther, samt att Huss var född i ett bondetorp och Luther i en dagakarls lerkoja.

Detta blev livsavgörande. Särskilt Jonas, som visste sig förutbestämd till något högt och stort, det högsta som tänkas kunde, att en gång liksom

den högvördige herr kyrkoherden från predikstolen tala till allt sockenfolket, grubblade natt och dag på, hur också han skulle kunna bli en man sådan som Huss eller Luther. Därtill krävdes, det förstod han, mycken flit i skolan och mycken läsning.

Det fanns i socknen en *scholaris calmariensis*, en något äldre och ur mera välbärgat hem kommen bondgosse, Peter Larsson, redan sedan ett par år eller mer lärjunge vid Kalmar lärda skola. Efter långa överläggningar med denne begav sig Jonas, just nio år gammal, till fots till Kalmar »skolestufwa», där »skolemestaren Herr Lars» med flera lärare, herr Månnis, herr Truls, herr Broder och herr Börje, undervisade mestadels fattiga djäknar i både teologi och andra grenar av mänskligt vetande. Kalmar skola ansågs vara en av de bästa i landet, och undervisningen var efter tidens fordringar högt uppdriven.

Den lille fattige, läshungrige och kunskapstörstande Jonas fick emellertid som så mången annan liten djäkne — till och med i långt senare tider — på egen hand förvärva medel att samtidigt åtminstone nödtorftigt tillfredsställa både själens och kroppens hunger. Han blev »passopp» och springpojke för en av dessa herrar »läsemestare», som dock ej torde ha tillhört de bättre elementen inom bildningens värld.

Den lille skoledrängen tänkte kanske mer på Huss och Luther och sin egen stora bestämmelse än på borstningen av sin barske herres skor och byxor. Till sin magra, smala kost fick han därför också så mycket stryk och hugg och slag, att både livsmod och läslust till slut försvunno

Två år höll han dock ut. Sedan smög han sig bort, utmärglad, förskrämd och skygg.

Ensam och svulten, med alla sina vackra drömmar krossade, med sin livsbana skövlad, långt innan den blivit beträdd, irrade han omkring på vägar och stigar. Hem tordes han icke gå. För alla människor var han rädd.

Då mötte honom en dag prästen i Arby församling, pastor Björn. Den lille gråtande vandraren väckte måhända hans medlidande, eller han tyckte sig göra en god gärning, när han tog sig an denna lilla människospillra genom att sätta honom till vallare för sina getter. Kanske, som det också säges, att denne kyrkans, men icke vår Herres tjänare, begagnade sig av den fattige gossens värnlöshet.

Om dagarna levde nu gossen med sina djur i skog och mark, och om nätterna sov han hos dem.

Getstallet var inhyst i ett källarvalv under själva kyrkan, alltså ett gammalt gravvalv. Här kröp gossen in bland killingarna, som han var god vän med och höll av, och sökte värma sig mellan de raggiga små djuren.

Så gick det under nya tvänne år av ensamhet, svält och nöd. Jonas var nu tretton år och hade glömt både Huss och Luther och alla sina ljusa drömmar att bli en den kristna trons förkämpe.

Hemma i stugan hade föräldrarna emellertid stor sorg, och förgäves hade de i Kalmar stad och dess omnejd letat efter sin försvunne gosse. Borta var han, och borta förblev han.

Men löftet vid barnens födelse var heligt; det måste hållas. Och när Jonas nu så sorgeligen och hemlighetsfullt omkommit och dött, så skulle i stäl-

let Isak bli löftets och bokens man och studera till präst. Men icke i Kalmar, som visat sig så farligt, utan i Växjö, där det också fanns en lärd skola.

Dit hade just då kommit Per Larsson, Jonas' vän och förtrogne under den hoppfyllda vandringen till lärdomens paradis i Kalmar. Denne blev nu »handledare» eller *præceptor puerorum* för den trettonårige nykomlingen från hemmabyn.

De talade mycket med varandra om Jonas och hans öde, och de voro ense om, att han icke kunde vara död. De beslöto därför att ge sig ut på spaning efter honom i socknar och byar, i gårdar och stugor.

Omsider spårade de upp honom och hittade honom bland killingarna nere i gravvalvet.

Nu ville de strax ha honom med sig därifrån. Men Jonas kröp ihop bland sina vänner getterna. Han ville inte ut bland människorna mera. Han ville stanna i gravkällaren och i skogen.

De bådo honom och de trugade honom: han skulle komma med, han skulle följa dem; de skulle aldrig lämna honom ensam.

Nej, han ville inte — han tordes inte — han kunde inte. Trasig, förvildad, förkommen som han var, ville han inte följa dem.

Men de stodo fast, två mot en; de släppte honom inte; räddas skulle han, Jonas, deras förlorade och återfunne bror och vän. Till slut fingo de honom också med sig.

Och så kom Jonas för andra gången i skola.

Isak släppte ej mera taget. Han lämnade ej sin tvillingbroder allena en endaste stund; han läste med honom och kämpade med honom, tills förste-

ningen började mjukna och hoppet vakna och därmed i förnyad styrka åter längtan att i alla fall bli en om än så ringa Guds tjänare på den väg, som Huss och Luther, de store, för honom åter levande vordna förebilderna, utstakat.

Men Peter Larsson vid Växjö gymnasium var just ej någon så dugande *præceptor*. Och dessutom — en fattig liten djäkne hade i Växjö ej så goda framtidsutsikter som i Kalmar. Ty där brukade den milde och nådige konung Johan med det för arma och medellösa barmhärtiga hjärtat årligen låta »tu små djäknar på tu års tijd bliffwa uppehållne medh klädher oc födhe uthi slottsskriffwarens stugun, dock medh teth förordh, att the skulle flijteligen oc som thet sig bör achta theres scholestufwugång oc lärdom — —». *

Och i det stycket visste bröderna med sig, att deras uppsåt var ärligt.

Dessutom — det var i alla fall något förnämligt med Kalmar skola; ty undervisningen där var så förträfflig och så ansedd, att djäknarne kunde begiva sig omedelbart därifrån till utländska universitet och begagna sig av den lärda i strängare vetenskapligt skick meddelade undervisningen därstädes.

Också till dessa akademiska utlandsresor brukade mera framstående djäknar erhålla hjälp av den milde och nådige konung Johan.

Härtill kom vidare, att en ny scholemestare nu förestod läroverket, den av sin samtid högt värde-

* Konung Johan III:s brev är undertecknat: »*Skriffwet på wårt Slott Calmar d. 31 maj 1586 uthi wår regementstijdh på det adertonde.*»

rade Lars Andersson, för eftervärlden känd såsom »Cronhjortarnas stamfar».

Åter vandrade Jonas den långa vägen till Kalmar. Men nu tillsammans med sin tvillingbroder och fast besluten att ej giva tappt.

Den nye rektorn tog genast med intresse hand om de båda bröderna och undervisade dem själv både i grekiska, vältalighet och andra ämnen.

Som två lovande unga män kommo de därefter till Linköpings ännu mera ansedda läroverk, där studierna utvidgades till teologi, hebreiska m. m., och där Jonas i prosten Petrus Magni vann ett stöd för livet.

Och nu skildes de båda bröderna, som så troget hand i hand vandrat framåt på ljusets bana.

Jonas blev av sin faderlige vän med elva riksdaler i fickan sänd till universitetet i Rostock, där han fick åhöra föreläsningar av högt berömda teologiska lärare, bland andra professor Chytræus.

Hans broder Isak begav sig däremot till Uppsala och blev där så väl känd, att han som informator fick följa de båda unga »herrarna Axel och Gabriel Oxenstjerna» på deras studiefärd till tyska universitet, även Wittenberg.

Så hade flera år gått, och bröderna hade varken träffats eller sport något av varandra.

En dag begav sig Isak i Wittenberg till den store lärofaderns, Martin Luthers, grav i domkyrkan. När han nalkades, stod där redan före honom en ung man försänkt i bön och tankar.

Det var Jonas, som utan att veta om sin broders därvaro, från Rostock kommit till Wittenberg för att där studera vidare. Med fröjd och glädje förenade

nu de båda bröderna åter sitt studiearbete, Isak alltjämt som ledare för de båda bröderna Oxenstjerna.

Ännu ett par år av trägna studier för flera av Luthers namnkunniga efterträdare; och så blev Isak år 1600 hemkallad för att bli hovpredikant hos Karl IX och den lille prins Gustaf Adolfs förste ledare och lärare.

Nu var det Jonas, som i hans ställe blev informator för Sveriges blivande store rikskansler och hans broder. Och som sådan samt på deras bekostnad fick han än vidare utbilda sig; 1602 följde han sin broders forna lärjungar till Jena, där han själv blev magister 1603, varefter han fick vara de båda unga herrarna Oxenstjerna följaktig på en lång resa i Tyskland och Schweiz.

Som en lärd och ansedd man återvände han till fosterlandet och blev 1604 prästvigd i Växjö. Hans första prästerliga uppdrag var att som predikobiträde tjänstgöra i sin hemsocken, Angelstads församling, vars dåvarande prost, hans vän och välgörare Petrus Magni, var sjuk och bruten samt oförmögen att sköta sitt kall.

Så återkom den småländske bondsonen och getapojken från Arby gravkällare till fädernehemmet, där dock både far och mor för länge sedan voro döda. I stället fann han i sin förmans dotter Svenborg en trofast och hängiven maka samt ett eget hem. Med en sons hängivenhet vårdade han sin sjuke svärfar, som inom kort dog i hans famn.

Hans barndoms dröm att från predikstolen i sockenkyrkan få tala till folket hade emellertid gått i uppfyllelse. Efter prosten Magni död blev han av församlingen vald till dennes efterträdare och därjämte

trots sin ungdom — han var då endast 33 år — genom enhälligt val av alla Sunnerbo härads präster utnämnd till deras kontraktsprost.

Under tretton år utvecklade han här en stor och nitisk verksamhet; med kraft ingrep han väckande och sporrande på olika områden, framför allt med en äkta evangelisk-luthersk förkunnelse; han nöjde sig icke med att blott hålla en reglementsenlig söndagspredikan; under veckans dagar höll han både bibelförklaringar och predikningar.

De förfallna kyrkorna, som utplundrats i reformationens första dagar, försökte han med iver att åter sätta i värdigt skick; han lät förbättra dem både in- och utvändigt och lät anskaffa nya klockor i stället för dem, som Gustaf Vasa beslagtagit och nedsmält.

På en av dessa, i Angelstads kyrka, står en inskrift, en vers författad av honom:

Såsom alting thertil skapade ara
At the Guds nampns lof skola bara,
Sa ara ock klockor wid Kyrkio och Dom,
At kalla til samman mang christen from.
Gud ware lof för medel alla
Thermed han os wil sammankalla
Til at höra hans saliggörande ord.
Theraf sig fröjde himmel och jord.

Under alla sina strävanden för folkets höjande hade han kraftigt stöd av brodern och sina forna disciplar, de båda bröderna Oxenstjerna, som alltjämt omfattade honom med vänskap och aldrig nekade att bistå honom, även i hans personliga bekymmer, som ej voro små. Ty det lilla småländska

kallet räckte ej till för den ständigt växande barnaskaran. Särskilt visade Axel Oxenstjerna en trofast hågkomst av de gamla tiderna i Wittenberg och Jena.

Men Jonas Rothovius fick ej, som han önskade, leva och dö i sin avlägsna hembygd.

Ryktet om hans stora lärdom, hans sällsynta predikokraft samt hans flärdfrihet och godhet var stort. Redan ett tiotal år innan hans broder Isak blev biskop i Åbo, blev Jonas av Gustaf Adolf 1618 utnämnd till superintendent i Kalmar över det sedan 1603 självständiga stiftet.

Här utförde han ett stort arbete i den kristna kulturens tjänst. Han var en väldig predikare, och i skaror strömmade folket till den gamla, efter danska kriget och branden 1611 djupt förfallna domkyrkan för att lyssna till hans varma, väckande ord.

Själva kyrkan blev också här genom hans försorg återupprättad och försatt i ett någorlunda värdigt skick.

Även läroverket, från vilket han hade så många både mörka och ljusa barndomsminnen, omdanade han; han ombildade det till ett collegium, där undervisningen bestreds av en rektor, en teologie lektor, en konrektor samt nödiga underlärare. Det har sagts, att Kalmar skola i honom haft en av sina mest nitiska främjare.

Vän som han var av ökad folkbildning och bokligt vetande, drog han också försorg om att den unga stiftsstaden fick ett eget boktryckeri.

Endast hans egen obenägenhet för äretecken och utmärkelser hindrade honom att bli Svea rikes ärkebiskop.

Länge fick han dock icke verka i Kalmar stad och stift. Hans hälsa var tidigt bruten, kanske en följd av barndomens umbäranden och de två åren med killingarna i gravvalvet.

Han dog vid 53 års ålder 1625, två år innan hans broder Isak kom att intaga den finska biskopsstolen i Åbo.

Och det var i Kalmar både stor sorg och mycket tårar den dag, då »salig M. Jonæ Rothovius lekamen med stor myckenhet blef förd till sin välbeställde hvilokammer».

Om socker.

Av

L. N. B.—L. R.

I

Vi ha ofta den föreställningen, att kännedomen om de matnyttiga växter, som lämna bidrag till det s. k. finare köket, är en jämförelsevis ung kunskap. Att de gamla egyptierna redan på Keops tid använde rädisor och att våra förfäder, de krigiska germanerna, som strövade omkring i urskogar och på havsstränder, klädda i djurhudar, att de förstodo att uppskatta sparrisens fina smak, det tyckes oss sällsamt.

Men det finns också hushållsvaror, som nu äro så allmänt använda, att vi ej rätt kunna tänka oss ett hushåll utan dem. Vi föreställa oss helt oreflekterat deras bruk såsom uråldrigt.